

Moses Gaster (1856–1939). De la București la Londra

Carol Iancu

Membru de onoare al Academiei Române

Scopul simpozionelor internaționale „Iuliu Barasch”, inițiate de acad. Irinel Popescu, este de a omagia personalități evreiești care s-au făcut cunoscute prin contribuții deosebite la cultura și civilizația României în diferite domenii de activitate. Propunerea pe care am făcut-o acum doi ani, de a omagia pe poetul Ilarie Voronca, denumit „miliardarul de imagini”, a găsit un ecou favorabil la instanțele conducătoare ale Academiei Române. Iată de ce un colocviu intitulat „Ilarie Voronca (1903–1946). De la Brăila la Paris” a putut avea loc pe data de 13 octombrie 2023. Actele acestei reuniuni științifice au apărut rapid (în 2024) și într-o prezentare excelentă la Editura Academiei Române pe care țin să o felicit. Prezentul colocviu „Moses Gaster (1856–1939). De la București la Londra”, a doua ediție a simpozionului internațional „Iuliu Barasch”, a avut loc la 1 noiembrie 2024 și a beneficiat de asemenea de sprijinul Academiei Române. Acesta a fost organizat în parteneriat cu Centrul de Cercetări Interdisciplinare în Științe Umaniste și Sociale de la Universitatea Paul Valéry din Montpellier (Franța). Colaborarea este o dovadă suplimentară a relațiilor privilegiate între universitatea mea de origine și instituțiile de învățământ superior din România și în cazul prezent cu prestigioasa Academie Română. De asemenea, trebuie menționat parteneriatul util cu organizația B'nai Brith România, condusă de colega mea Felicia Waldman de la Universitatea București.

Recunoscut prin studiile de limba și literatură română ca unul dintre cei mai importanți savanți români, iar prin studiilor iudaice, ca unul dintre cei mai eminente savanți evrei, Moses Gaster nu a rămas închis într-un turn de fildeș. Personalitate remarcabilă a „tribului” evreiesc din România, el a fost în mod constant apărătorul său, implicându-se cu pasiune, de la vârsta de 20 de ani, în lupta

pentru acordarea drepturilor de cetățean, dar și pentru idealul sionist. În pofida expulzării sale, după stabilirea sa la Londra el a rămas atașat toată viața de țara sa natală, păstrând legături cu numeroși intelectuali români și evrei, după cum atestă imensa sa corespondență. Reparația morală a intervenit un deceniu după sfârșitul Primului Război Mondial, când Academia Română, după ce a obținut anularea ordinului de expulzare, l-a ales în 1929, la propunerea lui Sextil Pușcariu, membru de onoare.

La deschiderea colocviului, în prima ședință, au luat cuvântul acad. Mircea Dumitru, vicepreședinte al Academiei Române, acad. Irinel Popescu, conf. dr. Felicia Waldman și prof. dr. Carol Iancu. Profesori și cercetători din România, Israel și Franța au examinat aspecte diferite din viața, opera și activitatea celebrului savant, privilegiind două direcții de cercetare:

- lingvistica, literatura și folclorul românesc (Gheorghe Chivu, Maria Cioată, Cristina Ioana Dima, Sabina Ispas, Alexandru-Florin Platon);

- itinerarul spiritual, emanciparea civică, culturală și națională a evreilor și studiile iudaice (Jean Askenasy, Daniel Dumitran, Lucian-Zeev Herscovici, Carol Iancu, Moshe Idel, Felicia Waldman).

1. Lingvistica, literatura și folclorul românesc

Prof. dr. Florica Dimitrescu, membru de onoare al Academiei Române, eminentă lingvistă autoarea celebrului *Dicționar de cuvinte recente*, a fost moderatoarea ședinței a doua în care au fost prezentate trei comunicări. În *Moses Gaster, personalitate a filologiei românești moderne*, acad. Gheorghe Chivu subliniază importanța cărților *Literatura populară română* și *Apocrife în limba română* apărute în 1883–1884 și explică de ce *Chrestomația română* (două volume, 1891)

constituie o „realizare de excepție a marelui cărturar”, în cercetarea cărții vechi românești. Această cercetare cunoaște de altfel, un progres notabil la sfârșitul secolului al XIX-lea nu numai datorită romantismului, dar și „programelor de studiere a istoriei, a culturii și a limbii naționale promovate și susținute de Academia Română”. Cele aproape 200 de scrieri vechi inventariate în *Crestomația română*, sunt precedate de un amplu studiu introductiv, considerat de profesorul Chivu, o adevărată istorie a literaturii române vechi. *Chrestomația română* și *Literatura populară română*, aceste două lucrări de referință, conțin potrivit acad. Sabina Ispas, în excelenta sa comunicare *Literatura populară în viziunea lui Moses Gaster. Scurte comentarii*: „argumente fundamentale pentru înțelegerea specificului spiritualității românești în cadrul căreia cultura medievală și cultura populară orală funcționează ca segmente semnificative”. Prof. dr. Alexandru-Florin Platon, de la Universitatea A.I. Cuza din Iași, pune în evidență un aspect inedit al activității lui Moses Gaster: interesul pentru *literatura divinatorie*, el fiind „cel dintâi și, până astăzi, printre foarte rari cercetători din cultura română care s-au ocupat de acest domeniu” („*Moses Gaster și literatura divinatorie în cultura populară română*”). Alte două comunicări privind aceeași direcție de cercetare au fost programate în ședința a patra. *Un filolog post-romantic* este tema aleasă de

conf. dr. Cristina Ioana Dima, de la Universitatea București, dar care reprezintă și o concluzie, deoarece „felul în care autorul [Moses Gaster] se raportează la literatura populară depășește cadrul romantismului și se situează într-un fertil spațiu al interstițiului la granița modernității”. Asemănările dintre basme și povești considerate într-o vastă arie geografică, din India până în Irlanda, este explicată de savantul bucureștean stabilit la Londra în 1885, prin *teoria migrării* pe care o susținea și care se opunea teoriei *supraviețuirii* a folcloriștilor din Marea Britanie. Aceasta este una din concluziile studiului dr. Maria Cioată, Honorary Research Fellow de la Universitatea din Manchester, *O evaluare a lucrării Romanian Bird and Beast Stories (1915) a lui Moses Gaster*.

2. *Itinerarul spiritual, emanciparea civică, culturală și națională a evreilor și studiile iudaice*

Această direcție de cercetare a fost abordată tot în două ședințe, conținând fiecare trei comunicări. În ședința a treia, profesorii dr. Jean-Jacques Askenasy și Moshe Idel, ambii membri de onoare ai Academiei Române, au propus o trecere în revistă globală privind viața și opera lui Moses Gaster. În expunerea intitulată *Moses Gaster de la expulzare la membru de onoare al Academiei*, autorii au reușit să prezinte pe scurt atât analiza condițiilor geopolitice ale expulzării cât și concepțiile savantului privind iudaismul, sionismul, și cabala. Prin ansamblul activităților sale atât în România cât și în Anglia, ei consideră că „Moses Gaster rămâne în istoria culturii ca unul dintre pilonii folclorului românesc”, iar atașamentul său pentru țara natală „rămâne înscris în istoria culturii române cu litere de veci”. Moshe Idel, care nu a putut veni la București din motive medicale, a susținut prin Zoom comunicarea *Dr. Moses Gaster, un pionier în studiile iudaice*. El a relatat aportul major pe care l-a adus eruditul rabin în domeniul studiilor iudaice (Zohar și „magia iudaică”), și a subliniat contribuția legată de figura lui Moshe de Leon și teoria despre acest cabalist și cartea Zoharului. În comunicarea lui Carol Iancu, *Moses Gaster, evreii români, sionismul și proiectul „Uganda”*. *Șapte scrisori inedite trimise lui Moses Schwarzfild în 1903 și 1904*, trei teme ocupă un loc principal: emigrarea masivă a evreilor din România și Europa de Est, care a suscitat un val de antisemitism în Occident,

ne-emanciparea evreilor români, și, mai ales, sionismul și proiectul „Uganda”. Corespondența inedită pune în evidență intervențiile lui Gaster în favoarea foștilor săi coreligionari români, angajamentul său în mișcarea sionistă și opoziția sa absolută la proiectul teritorialist „Uganda”. În a cincea ședință (ultima), conf. dr. Felicia Waldman urmărește în comunicarea sa *Note biografice privind familia lui Moses Gaster*, trei generații, „care au precedat nașterea lui Moses Gaster, pentru a scoate în evidență rolul acestei ascendențe în evoluția lui, pe toate planurile”. Prezentând familia Gaster stabilită în Valahia la sfârșitul secolului al XVIII-lea, autoarea subliniază pe bună dreptate că ea „a marcat în mod special istoria evreimii române prin contribuții caritabile, economice și politice”. În *Dezbateri privind emanciparea evreilor în Vechiul Regat și în Transilvania: Moses Gaster și János Rónai*, prof. dr. Daniel Dumitran, de la Universitatea 1 Decembrie 1918 din Alba Iulia, compară problematica acordării drepturilor civice evreilor în două arii ale spațiului geografic românesc. Autorul constată atât reticența față de integrarea evreilor în Vechiul Regat (unde în imensa lor majoritate vor fi recunoscuți ca cetățeni abia în 1919), cât și polemicile suscitade privind statutul evreilor „ca parte a națiunii maghiare”, deși egalitatea în drepturi a fost proclamată în Austro-Ungaria, deja în 1867. În comunicarea sa *Moses Gaster în cadrul mișcării de Haskala din România*, dr. Lucian Zeev Herscovici, de la Biblioteca Națională din Ierusalim, reia un subiect legat de

cercetările sale anterioare care s-au concretizat cu o teză de doctorat, susținută sub conducerea mea la Universitatea Paul Valéry din Montpellier, *Le mouvement illuministe (de la Haskala) parmi les Juifs de Roumanie*, 3 decembrie 2009. Autorul insistă asupra curentelor religioase și politice care l-au influențat pe Moses Gaster, adăugând descrierea (parțial critică) făcută de scriitorul ebraic David Yeshayahu Silberbusch în romanul *Dimaat ashuqim o hayehudim beRomanyah, Lacrima oropsiților sau evreii în România*.

Alegerea subiectului pentru a doua ediție a simpozionului internațional „Iuliu Barasch” mi s-a impus imediat, dat fiind excepționala statură științifică a savantului rabin Moses Gaster, față de care Academia Română are o adevărată datorie morală. Din acest punct de vedere, colocviul care a avut loc la 1 noiembrie 2024 și pe care l-am prezidat se înscrie în cadrul unor reuniuni științifice – din păcate, prea puține – care i-au fost consacrate, dar și preocupărilor unor cercetători care i-au dedicat prețioase studii. Doresc să amintesc aici doar două nume de persoane pe care le-am cunoscut și care din păcate nu mai sunt în viață: regretatul profesor Virgiliu Florea care a publicat numeroase corespondențe ale lui Moses Gaster, îndeosebi cu personalități din România, și regretatul cercetător Victor Eskenasy, care a publicat fragmente din *Memoriile* lui Moses Gaster și din corespondența sa.